İDİL

FLÜTÜN MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ

Hazan KURTASLAN
Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, hazankurtaslan@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-1216-6142

Kurtaslan, Hazan. "Flütün Mezopotamya Uygarlıkları İçerisindeki Yeri". idil, 115 (2024/3): s. 458–470. doi: 10.7816/idil-13-115-12

ÖZ

Mezopotamya müzik kültürü birçok kavmin kültürel değerlerini barındırması nedeniyle coğrafi bir bölgeden çok daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Müziğe yönelik ilk bilgiler Sümer ve Akad uygarlıkları döneminde duvar kabartmalarından, tabletlerden, kral mezarlarından, yazılı belgelerden ya da çeşitli rölyeflerden elde edilmiştir. Mezarlara işlenen müzik aletleri görselleri tarihsel olarak müzik adına, çalgıların kullanımı ve müzisyenler açısından önemli ip ucu olmaktadır.
Yapılan bu çalışmada, Mezopotamya topraklarının müzik kültüründe üflemeli çalgılar grubunda yer alan flüt enstrümanına yönelik yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden Sümer ve Akad uygarlıklarındaki gelişimi, kullanımı bu uygarlıklardaki yeri ortaya konulmuştur. Nitel araştırma yöntemlerinden sistematik tarama desenlerinden alanyazın tarama türü ile çalışılan bu araştırmada veriler dokümanlar yoluyla toplanmış, betimsel analiz yoluyla da çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre Sümer uygarlığında flütlerin tı.gı, gı.gíd ka.gı, na, malīl, gıš.har.har tig, tiggi, nabu, nabubu gibi isimleri aldığı, kemik, ağaç, kamış, bakır, bronz ve gümüşten yapılan flütlerin bulunduğu görülmüştür. Akad uygarlığında tigû, qanu, ebbubu, halilu, gıš.har.har, nabu, sassannu, imbubu, sul-pu, halhallatu, gı.gíd gibi isimler alan flütler, kemik, ağaç, kamış, metal türler de kullanılarak yapılan flütler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki uygarlıkta da flütlerin dini törenlerde, günlük yaşamın içindeki ritüellerde ve eğlence unsuru olarak kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uygarlık, mezopotamya, flüt, sümerler, akadlar

Makale Bilgisi:
Geliş: 17 Şubat 2024 *Düzeltme:26 Mayıs 2024* *Kabul: 20 Haziran 2024*

© 2024 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

İnsanoğlunun müzikle ilk aşinalığı, kendi sesini ya da doğadaki sesleri taklit etmesiyle ve bu seslere eşlik etmek amacıyla ellerini birbirine vurarak ya da ayaklarını yere vurarak ritm tutmasıyla başlamıştır. Ardından haberleşme ve eğlence aracı olarak, korunmak amacıyla, büyü yapma, dua etme, yas tutma, avlanma ve kutlama gibi ritüeller için seslerden ve basit çalgılardan yararlanmaya başlamışlardır (İlyasoğlu, 1996:1; Selanik, 1996: 21). Bu durum müziğin ilkel yaşamdaki insanların sosyalleşmesine katkı sağlayan bir araç olduğu anlamına da gelmektedir. İlkel müziğin bu ilk yansımaları ses çıkarması amacıyla üretilen çalgıları doğurmuştur. Çivi yazılarından, yazıtlardan, kil tabletlerden, mağaraların duvarlarından, lahitlerin (mezar taşları) etrafındaki kabartmalara işlenen figürlerden, mühürler, boyalı kaplar, pişmiş toprak, taş levhalar, duvar resimleri, fildişi oymalar, kabartma veya heykelcikler ya da yazılı belgelerden çalgılara yönelik bilgi edinilmektedir. Yazılı belgeler, genellikle çalgıların yapılmış olduğu madde (ahşap, maden) veya türü (üflemeli, vurmalı) dışında farklı teknik özellikleri hakkında bilgi vermemektedir (Dinçol, 2003). Kalıntılardan, yazılı belgelerden yola çıkarak günümüze kadar gelen çalgılar arasında kemikten, boynuzdan, kabaktan, taştan, kamıştan, topraktan, çömlekten, deriden, bitkiden, insan saçı ile hayvan kılından, karadaki ve denizdeki kabuklardan, ağaç malzemelerden yapılan basit çalgılar bulunmaktadır (Şimşek, 2017; Yapalı,2015; Kaçar,2022; Kara,2010; Karşal,1999). Bu çalgılardan üflemek, sallamak ya da vurmak kaydıyla sesler üretilmiştir. Bu malzemeler içerisinde kırılabilen ya da zaman içinde çürüyebilen maddelerden yapılan müzik aletleri günümüze ulaşmamıştır. İnsanlık tarihinde insan sesi dışındaki ilk çalgının vurmalı olduğu düşünülmektedir. İnsanoğlunun çıkardığı seslere karşılık uyumlu olacak şekilde ellerini birbirine vurarak, ayaklarını yere vurarak ya da eline aldığı bir nesneye vurarak, sallayarak örneğin, kamış ve ağaç parçalarını birbirine vurarak, içi boşaltılmış ve kurutulmuş meyvelerin içine tohum, kum, çakıl doldurup sallayarak ritm tuttuğu bilinmektedir.

İkinci sıradaki çalgının üflemeli olduğu, buna yönelik olarak Halilov (2009: 5):

> Kamışlıktan geçen insan, esen rüzgârın uç kısmı kesik kamışın ıslık sesi çıkarmasını duyar ve kamıştan kestiği parçaya kesik uçluk uygulamasıyla aynı ıslık seslerini çıkarmaya başlar. Bundan sonra kamış üzerinde delikler açan insanlar, farklı frekanslı sesler elde etmekle ilk basit çalgıları icat eder şeklinde insanlık tarihinde ilk üflemeli çalgının doğuşuna yönelik görüşü bu şekilde aktarır.

Bunun dışında hayvan boynuzuna, içi boş bir kemiğe ya da oyulmuş bir kamışa üflemek yoluyla üflemeli çalgıların ortaya çıktığı yaygın bilgiler arasındadır. İlk telli çalgıların ise; insanoğlunun hayvan avlamak amacıyla yaptığı yay ve okun gerilip bırakıldıktan sonra yayın belli bir yükseklikte ses çıkarması ile ortaya çıktığı düşünülmektedir (Kerimov, 2012: 5).

Dayanıklı malzemelerden yapılan çalgılardan günümüze ulaşanlar da müzelerde koruma altına alınmıştır. İlk uygarlıklar dönemine ait örnekler incelendiğinde insanoğlunun ilk basit çalgılar yapmaya başlaması homo sapiens türünün alet yapma özelliğinin gelişmesi ile başlamıştır. Deniz, nehir ve bataklı kenarlarında, mağarada, dağlık ya da ormanlık alanda yaşanması sonucunda ihtiyaca yönelik üretilen aletler, yaşanılan coğrafi çevreye göre şekillenmiştir. Tarihte insanoğlunun ilk alet üretme gelişimi Paleolitik döneme (taş çağı) rastlamaktadır (Uçar, 2019:34). Kendi içerisinde üçe ayrılan bu dönem için Martins (2015), prehistorik (tarih öncesi) dönemde neandertallerin yaşadığını belirterek Slovenya'daki bir mağarada bir tür taş devri kemik flütün (divje babe flütü) bulunduğunu ifade etmektedir (Akt. Bulut, 2017: 129; Yücel, 2021:19). Aynı mağarada bulunan flüt için Nacakcı (2015:14-15) ve Kara (2010:13), en eski çalgının yaklaşık 4300 yıl önce orta Paleolitik (eski taş çağı) dönemde Slovenya'da Divje Babe mağarasında bulunan ayının uyluk kemiğinden yapılan flüt olduğunu ve bu flütün ön yüzeyinde üç, arka yüzeyinde de bir delik bulunduğunu belirtmişlerdir. Martins (2015)'e göre prehistorik döneme ait diğer örnekte Cermel dağında hayvanın uyluk kemiğinden ve tilki dişlerinden yapılan düdük kalıntıları bulunmuştur (Akt. Celasin,2002). Üst Paleotik döneme ait Meyer (1999) Fransa'daki bir mağarada bir düdük bulunduğunu belirtmiştir (Akt. Calesin, 2002). Aynı dönemde kuzey Avrupa'da iki ucu kesik flütlere rastlanmıştır (Şenel, 2009).

Duvar kabartmalarından örnekler vermek gerekirse; prehistorik dönemde (tarih öncesi) Anderson (1999)'a göre, avlanma aracı olarak kullanılan yayın Fransa'daki 3 kardeş mağarasında bir müzik aleti gibi ağızda kullanıldığını gösteren müzisyen figürleri bulunmuştur (Akt. Celasin, 2002). Neolitik dönemde (yeni taş çağı) Dinçol (2003)'da Çatalhöyük'teki duvar resimlerinde dans eden avcı figürlerinin olması müzikle dansın iç içe olduğunu da göstermektedir aynı zamanda vurmalı çalgılar kullandıkları bu çalgıların sesleri ile hayvanları ürkütüp avcıların olduğu yöne doğru yönlendirmeye çalıştıkları tahmin edilmektedir (Akt. Celasin,2002; Karaağaç, 2018: 287; Yücel, 2021). Kara (2010:13)'nın ifadesine göre Almanya'nın Swabian Alb bölgesinde 30000-37000 yıl öncesinde neolitik döneme ait olduğu düşünülen mamut azı dişinden yapılmış üç delikli nefesli çalgı bulunmuştur. Aynı dönemi temsil eden Geißenklösterle mağarasında ise 36000 yıl öncesine ait olduğu düşünülen kuğu kemiğinden yapılmış yedi delikli bir nefesli çalgı bulunmuştur. Yine neolitik dönemde Ur Kral mezarlığında kıymetli maden ve kıymetli taşlardan yapılan plakalarla kaplanmış flüt, arp ve lirden oluşan çalgı toplulukları yer alır (Sünbül, 2020; Yücel, 2021). Meyers (1997)'e göre, kalkolitik dönemde pişmiş topraktan yapılmış olan

davulların kullanıldığı tespit edilmiştir (Akt. Calesin, 2002). Paleolitik dönemde kemikten, boynuzdan yapılan, neolitik dönemde kemikten, balık sırtından yapılan, kalkolitik dönemde çeşitli kemik türlerinden, pişmiş topraktan yapılan, tunç çağında bakırdan/tunçtan, bronzdan, gümüşten ve pişmiş topraktan yapılan müzik aletleri mevcuttur (Dik, 2016; Sönmez, 2008; Yücel, 2021). Mezarlarda ve tapınaklarda ses çıkaran nesnelerin dini törenlerde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu dönemde dayanıksız malzemelerden üretilen çalgılar yok olmuştur. Dönemin sonlarına doğru çeşitli metallerden çalgılar üretilmeye başlayınca taştan üretilen çalgıların kullanımı azalmıştır. Bu yeni madeni alaşımla üretilen çalgılar, kendi titreşimi ile ya da birbirine vurarak, sürterek, sallayarak sesler üretilmiştir. Bakırdan, bronzdan, gümüşten yapılan idiofonlar (örneğin ziller) bu dönemi temsil etmektedir (Karaağaç, 2018)

Eski uygarlıklar döneminde müzik tarihinde yaşanan bu gelişimler, dönemlere göre, yaşanılan coğrafi bölgelerin şartlarına göre, ekonomik refaha göre ve kültürel özelliklere göre değişim göstermektedir. Mezopotamya bölgesinde de müziğe yönelik gelişimler bölgeler, iklim şartları, kültür, ekonomik koşullar kaynaklı değişime ve zengin çeşitliliğe sahip olmuştur.

Medeniyetlerin Beşiği Mezopotamya ve Müziğine Genel Bir Bakış

Dünyanın en eski medeniyetlerinin doğduğu yer olarak bilinen Mezopotamya, Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalan bölgeyi kapsar ve bugün büyük bir bölümü Irak sınırları içerisinde kalmaktadır. Mezopotamya coğrafi olarak kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zagros Dağları, batıda Suriye Çölü ile çevrilidir. Ancak Mezopotamya hem coğrafi bir kavramdır hem de Sümerler, Akadlar, Babilliler, Asurlular, Hurri-Mitanniler, Elamlılar, Kasitler, Guttiler, Kaldeler, Aramiler, Medler, Persler gibi dünyanın ilk büyük toplumlarını geliştiren en eski uygarlığı temsil etmektedir (Say,2003:35; Sünbül 2020: 14-15). Mezopotamya coğrafi konumu itibariyle güneyde Arap boylarının, batıda Hitit, Frigya, Fenike, Mısır ile Yunanların, kuzeyde İran ve İndu-germen boylarının, doğuda Hindistan'ın etkilerini yaşamış bir bölgedir (Say,2003:35). Mezopotamya, insanlık tarihinde yazının, hukukun, dinlerin ortaya çıktığı bölge olarak bilinir (Özgül, 2011). Farklı kaynaklarda "eski Mezopotamya" olarak kullanılan ifade, yukarıda belirtilen uygarlıkların antik dönemlerde gelişmiş olduğunu vurgulamak amacıyla belirtilmektedir.

Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki topraklarda gelişen, dünyanın ilk yazı sistemini (çivi yazısı) icat eden, ilk yazılı hukuk sistemini (Hammurabi kanunları) ortaya koyan, Sümer, Akad, Babil, Asur gibi önemli uygarlıklara ev sahipliği yapan Mezopotamya, ticaret yollarının kesişim noktası olduğu için tarımın, ticaretin yapıldığı bir ekonomiye sahiptir, aynı zamanda matematik, astronomi, hukuk, edebiyat, mimari, müzik gibi bilim ve sanat alanlarına temel oluşturan önemli gelişimlerin yaşandığı bölge olmuştur. Ayrıca çok tanrılı dinlere geçilmesiyle ziggurat adı verilen tapınakların inşa edilmesi Mezopotamya bölgesindeki diğer önemli tarihi gelişimlerdendir. Belirtilen tüm bu icatlar, gelişimler ve coğrafi olarak önemli bir noktada olması Mezopotamya'yı dünya tarihi açısından en önemli bölgelerden biri konumuna getirmiştir.

Mezopotamya müzik kültürü, birçok kavmin kültürel değerlerini barındırması nedeniyle coğrafi bir bölgeden çok daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Dinçol (2003)'e göre eski Mezopotamya müziği ana hatlarıyla Sümerliler tarafından oluşturulmuş; MÖ III. bin itibariyle Mezopotamya'ya göç yoluyla gelen Sami kökenli kavimlerden Babillilerce biçimlendirilmiş ve elde edilen tüm bu birikimin Asurlularca da devam ettirildiği ifade edilmektedir.

Oral (2011) ise, Sümer, Akad, Babil, Asur, Kalde, Elam uygarlıklarının beşiği sayılabilen Mezopotamya'da müzik hem tanrısal gücün hem de uygarlığın bir ölçüsü sayılmıştır" şeklinde ifade etmektedir. Mezopotamya'da müziğin koruyucu tanrılarının bulunduğu bilinmektedir.

Mezopotamya müziğine ve müzik kültürüne dair veriler; tasvirli sanat eserleri üzerindeki betimlemelerden, kalıntılardan, özellikle Ur Kral Mezarlığından çıkarılan çalgı kalıntılarından, yazılı belgelerde belirtilen çalgı adlarından elde edilmektedir. "aralık metni'', ''akort metni/yeniden akort metni'', "Nabnitu XXXII'', ''Nippur tableti'', ''Ugarit tableti'', ''VAT 10101'' olarak adlandırılan belgelerde yer alan bilgiler, Mezopotamya müziğinin yapısı ve sistemi hakkında önemli veriler sunarak Mezopotamya müziğinin araştırmasına ve anlaşılmasına imkan sağlamaktadır (Sünbül,2020: 131 ve 267). Ur kral mezarlarından çıkarılan kalıntılarda tarihteki ilk çalgıcı ve şarkıcı ayrımının yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu dönemde çalgıcılara "zammeru", şarkıcılara ise "nam" adı verilmiştir. Sümerler ve Akadlara ait çok sayıda şarkı ve ilahiler belgelenmiştir (Oral, 2011:31).

Elde edilen veriler doğrultusunda Mezopotamya müziğinin, tapınakta, sarayda, törende (cenaze, evlenme, yas), ibadet esnasında, eğlencelerde, açık havada, ırmak kenarında, tarlada çalışırken, av sırasında ya da hayvan otlatırken, yapı inşa faaliyetleri esnasında, ziyafetlerde, savaşa giderken, zafer kutlamalarında sözlü ya da enstrümantal biçimiyle karşılaşılmaktadır. Eski Mezopotamya'da müziğin hayatın hemen her alanına eşlik ettiğini söylemek mümkündür (Sünbül, 2020). Parrot'un (1961) Assur adlı kitabında Mezopotamya müziğinde arp, flüt, obua ve tef benzeri çalgıların kullanıldığı ve bu çalgılara Mezopotamyalılar tarafından, tiğ (bir çeşit flüt), balag (küçük bir davul), lilis (bir çeşit timpani), adapa (tef) ve algar (lir) gibi adların verildiği belirtilmektedir. Mezopotamya'daki lirlerin arpı andırır şekilde büyük bir hayvan gövdesi kadar görkemli olmasına özen gösterdikleri, sportif aktivitelere arpı da andıran bu algarların eşlik ettiği, askeri törenlerde ya da askeri

yürüyüşlerde balagların (davul) kullanıldığı, kurban törenlerinde de algarların kullanıldığı Parrot (1961) tarafından belirtilmektedir (Akt. Kınal, 1963: 317)

Yapılan araştırmalar sonucunda, Mezopotamya müziğine yönelik bilgileri ortaya Sümerce ve Akadca olan çivi yazılı belgelerde yer alan bilgilerde, çalgıların adları ve çalgıların yapıldığı malzemeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ancak çalgıların şekli ya da çalgıların ses üretmeye yönelik fiziksel/yapısal özellikleri hakkında bilgilere rastlanmamaktadır. Bu durum, çalgı tasvirlerini içeren eserlerden veya çivi yazılı belgelerden yola çıkarak tespit edilen çalgıları arkeolojik kalıntılarla eşleştirmede sıkıntı yaratmaktadır. Bunun dışında, yazılı belgelerdeki çalgı isimlerinin, arkeolojik kazılar sonucunda tespit edilen kalıntılardan daha fazla olması nedeniyle de çalgıları kalıntılarla eşleştirmede zorluk yaşanmaktadır (Sünbül, 2020: 266)

Sünbül (2020: 18) ve Yamaner (2015:15)'in aktarımına göre Mezopotamya'ya ait çivi yazılı belgelerde çalgılar iki türlü birbirinden ayırt etme yolu benimsenmiştir. Birincisi yapıldığı malzemeye (ham madde) göre yani determinatiflerden ikincisi resmetme yoluyla yani piktografik işaretlerden ayırt edilmektedir. Bu determinatifleri Yamaner (2015): gıš "ağaç, tahta", gi "kamış", kuš "deri", urudu "bakır, metal", zabar "bronz" olarak ifade ederken Sünbül (2020)ise Kordofon grubu denilen telli çalgılar, GIŠ (ahşap), URUDU (bakır), ZABAR (bronz), Membrafonlar yani vurmalı çalgılar ise KUŠ (deri), Aerofonlar yani üflemeli ya da nefesli çalgılar grubu, GI (boru) olarak isimlendirildiğini belirtmektedir (Krispjin,2010; Rashid,2004). Sünbül (2020)'e göre, eski Mezopotamya müziği hakkında bilgi veren yazılı belgeler, kalıntılar ve tasvirli sanat eserleri gibi temel kaynakların incelenmesi sonucunda sistrum, çıngırak (marakas), scraper, çalpara (zil) ve şakşak (ses sopaları)'tan oluşan kendinden sesliler (idiophone); davul, def (tef), darbuka, zilli deften oluşan vurmalılar; flüt, çifte obua (çifte flüt), boynuz, okarina (dairesel şekilde bir üflemeli çalgı), trompet ve okarinaya benzeyen pişmiş topraktan yapılmış bir tür flütten oluşan üflemeliler (aerophone); arp, lir ve lavtadan oluşan telliler (chordophone) olmak üzere dört ayrı sınıfa mensup pek çok çalgının varlığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın bundan sonraki bölümünde Mezopotamya uygarlıklarında gelişen üflemeli çalgılar (aerofonlar) grubundan olan flütler incelenecektir. Mezopotamya'da gelişmiş ve kökleşmiş ilk uygarlıklardan olan Sümer ve Akad medeniyetleri bağlamında flüt çalgısının yerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmada Mezopotamya uygarlıklarından Sümer ve Akad uygarlıklarında flüt çalgısının nasıl bir yere sahip olduğu sorusunun cevabı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmada yorumlayıcı paradigmaya dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, sistematik tarama tasarımının bir çeşidi olan alanyazın (literatür) tarama türüne dayanan nitel betimsel bir analizdir. Alanyazın (literatür) taraması tipik olarak önceki araştırmaların toplanması ve sentezlenmesine yönelik sistematik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Günbayı, 2020). Bu çalışmaya rehberlik eden araştırma paradigması, bireylerin deneyimleriyle empati kurmayı ve insan yaşamının öznelliği içindeki daha derin arzuları ve anlamları ortaya çıkarmayı amaçlayan yorumlayıcı paradigmaya dayanır (Günbayı ve Sorm, 2020).

Araştırma evreni, Sümer ve Akad uygarlıklarında flütün yerine ilişkin yayınlanan makale, kitap ve raporların ulaşılabilenlerinden oluşmaktadır. Araştırma örneklemini seçmek için amaçlı örnekleme tekniğinin bir türü olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede araştırma öncesinde belirlenen bir ölçütü karşılayan durumlar olmaktadır. Araştırmacı tarafından da oluşturulabilinen bu ölçütler çalışmanın derinlemesine yapılmasını sağlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Özetle ölçüt örneklemeyi, araştırmacı tarafından önceden belirlenen bir dizi ölçütü karşılayan durumlar için seçilir diye tanımlamak mümkündür. Bu çalışmada Mezopotamya topraklarındaki müzik kültürü içinde yer alan çalgıların tespiti ardından seçilen ölçütler için temel oluşturmuştur. Tespit edilen çalgılar içinde flütün seçilmesi bir diğer ölçüt olmuştur. Flüt çalgısının Mezopotamya bölgesine yerleşmiş uygarlıklardan en köklü ve önemli gelişimlere sahip olan Sümer ve Akad uygarlıklarındaki yerini tespit etmek çalışma için bir diğer önemli ölçüttür.

Araştırmada veriler dokümanlar (belgeler) yoluyla toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2006) göre, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerden olan belgeleri, kağıtlara yazılmış olan her türlü yazıların, videoların, fotoğrafların, şekillerin, görsellerin analizini kapsar. Belgeler, görsel ve işitsel kayıtlar, fotoğraflar, şekiller çalışmanın amacına yönelik olarak incelenmiştir. Araştırmaya yönelik bilgileri edinmek amacıyla kitaplar, makale metinleri, tez çalışmalarından; Mezopotamya uygarlıklarında gelişen tüm çalgıların kökenlerine, özelliklerine yönelik bilgilerden faydalanmak hem de özellikle flüt çalgısının Sümer ve Akad uygarlıklardaki yerini incelemek amacıyla faydalanılmıştır. Bu amaçla yayınlanmış Sümer ve Akad uygarlıklarında flütün yerine ilişkin makale, kitap ve raporlardan toplanmıştır. İlgili literatürü belirlemek için ULAKBİM'e bağlı veri tabanları (DergiPark ve TR Dizin), YOK Tez Merkezi veri tabanı ve Google Akademik /Google Scholar arama motorlarına Türkçe ve İngilizce "Sümer uygarlığında flüt, "Akad uygarlığında flüt" gibi terimler kullanılarak bir anahtar kelime araması yapılmıştır. Mezopotamya bölgesindeki özellikle Sümer ve Akad uygarlıklarına ait flüt çalgısına yönelik fotoğraflar, çizimler, şekillerden oluşan görseller araştırma için birer belge niteliği taşımaktadır.

Araştırmada betimsel analiz yoluyla veriler analiz edilmiştir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulgular düzenlenip yorumlanarak sunulur. Betimsel analizde, elde edilen veriler bulgular bölümünde belli bir sistematik sıra ile sunularak analiz edilmiştir. Flüt çalgısının Sümer ve Akad uygarlıklarındaki yeri belli sistematik sırayla betimsel bir şekilde sunulmuş ve açıklamaları yapılmıştır. Araştırma için elde edilen verilerin orijinalleri değiştirilmeden aktarılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Sümer Uygarlığında Flütün Yeri

Sümerler, milattan önce dört bin ile iki bin yılları arasında güney Mezopotamya'da bugünkü Basra Körfezi yakınları ile Irak'ın güneyine yerleşmiş insanlık tarihin ilk uygarlıklarındandır. Bazı kaynaklarca Sümer uygarlığının geliştiği tarih olarak milattan önce üç bin yıl öncesi belirtilmektedir (Oral,2011). Kuhrt (2010) ise Sümerlerin, MÖ IV. binde Mezopotamya'da olduklarını, tarihleri boyunca Mezopotamya'nın güneyinde varlık gösterdiklerini belirmektedir. İlk büyük şehirleri, ilk hukuk sistemini ve yazıyı ilk icat eden Sümerlerdir. Neolitik dönemden hemen sonra, Kalkolitik ve Tunç çağını temsil eden bir uygarlık olarak hüküm sürmüştür. Dinçol (2003)'a göre Sümerler, yaklaşık M.Ö. 4. bin yılında Mezopotamya'ya göç eden ve M.Ö.3200 yıllarında yazıyı icat ederek dünya tarihini başlatan bu toplumdur (Akt. Sönmez, 2008: 11). Bir başka kaynakta Sümerlerin tarihin ilk kentlerini ve kent devletlerini kuran toplumlar olduğu ve Uruk, Ur, Eridu, Lagaş, Umma, Nippur, Suruppak, Kiş gibi şehirlerden oluşan bağımsız kent krallıkları ile yönetildiği belirtilmektedir (Memiş, 2007:21). Zaman içerisinde bu bağımsız şehir krallıkları arasında yaşanan krizler ve iç savaşlar Sümerlerin çöküşünde etkili olmuştur. Yanısıra Elamlar, Amoritler ve Akadlarla yapılan savaşlarla siyasi gücün, doğal afetler ve çevresel sorunlarla ekonomik gücün ve ordudaki zayıflıklarla askeri gücün zayıflaması yine Sümer uygarlığının çöküşündeki diğer önemli nedenler arasındadır.

M.Ö. üç binlerde Sümerler kil tabletlere uygulanmış çivi yazılı metinler geliştirmişlerdir. Mezopotamya bölgesinde yaşayan tüm halklar tarafından iki bin yıl boyunca benimsenmiş olan bu çivi yazısı edebi eserlerin yazımında, ticarette, mektup ve hikâye yazmada kullanılmıştır. Sümerler dönemindeki bu keşif insanlığın büyük buluşları arasında yerini almıştır. Sümerler döneminde yaşanan bir başka icatta tekerleğin keşfi olmuştur. Tarım, hayvancılık, ticaret, zanaatkarlık en güçlü geçim kaynaklarını oluştururken coğrafi koşulları lehine çevirerek avcılık, balıkçılık ve inşaatçılık da Sümerler için önemli kaynaklar haline dönüşmüştür.

Fırat ve Dicle nehirleri arasında verimli arazilerde başlangıçta soy kabile daha sonra komünler şeklinde yaşayan bu topluluk Mezopotamya dininin temellerinin erken Sümer hanedanları tarafından atılarak uygarlıkların oluştuğu ve bölgeye yerleşen kavimlerin de bu dini yapıyı benimsediği görülmüştür. Bölgenin kendi içindeki bölümlerinde farklılık gözlemlense de temel dini figürler, destanlar ve inanışlar aynı kalmıştır. Çok tanrılı inanç hakimdir. Bunların en önemlileri üçüz tanrılar (Anu, Enlil, Ea) dır. Bu üç temel tanrılı sistemin altında binlerce tanrı ve tanrıça vardır. Her komünü koruyacak yerel tanrılar da vardır. Bu dönemde yerel tanrılarla üçüz tanrılar arasında bir bağ kurularak "tanrılar haritası" ortaya çıkarılmıştır. Sümerlerin kurmuş olduğu bu yapının Babil, Asur, Akad uygarlıklarına da aktarıldığı görülmektedir (Oral,2011: 28-29). Bu tanrılar aynı zamanda Sümerlerde yazgıyı belirleyen yedi büyük tanrı grubuna da girmektedir. Evrenin oluşumu, yeryüzündeki yaşamın devamı, insanın kaderi, tarım, verimlilik, yaratma, ölüm, hava, su, toprak gibi temel hususlar Anu (An), Enlil (Nunamnir), Ea (Enki), Ninhursag (Nintu), Nanna-Sin, Utu (Şamaş), İnanna (İştar) isimli bu tanrıların sorumluluğundadır (Altuncu, 2017: 122). Sümer güneş tanrısı Utu'nun kız kardeşi olan tanrıça İnanna (Ninanna) aynı zamanda aşk tanrıçasıdır ve bu tanrıçanın ismi "ninni" olarak da bilinmektedir.

Dini yaşamlarına büyük özen gösteren Sümerler, rahipler tarafından tapınaklarda gerçekleştirilen dini törenlerde (ritüeller) ya da dini törenler eşliğinde büyüler yapılırken yanı sıra şiirsel sözler ve şarkılar söylenmektedir. Tapınak okullarında öğrencilere rahiplik mesleğine yönelik bilgiler verilirken aynı zamanda müzisyen olabilecek düzeyde de müzik bilgisi verilmiştir. Yetişen müzisyen rahipler; kült metinlerini okuyabilen, rezitasyon yapabilen ve geleneksel müzikleri bilen, şarkı söyleyebilen ve müzik aletleri çalabilen kişiler olurlar (Dinçol,2003:10; Hooke, 2002:14; Baldan, 2019) Kral Urnamnu'nun cenaze törenine ilişkin yazılı kaynaklara göre tapınaklardaki cenaze törenleri ve kurban etme törenleri sırasında yine şiirsel ağıtların kullanıldığı tespit edilmiştir (Oral,2011:30). Tapınaklarda edilen dualar sırasında da şiirsel bir üslup kullanılmaktadır. Şiirsel sözlerin dinsel şarkılara dönüştüğü düşünülmektedir. Rahip ve koronun karşılıklı söylediği "responce" ve iki koronun dönüşümlü olarak söylediği "antiphone" şeklinde yapılandırılmıştır. Sümerler, dualar sırasında kullandıkları ilkel ezgilere, "sir", dinsel şarkılara da "ersemma" adını vermişlerdir (Say, 2003: 35). Oral (2011:31)'a göre Sümerlerde şarkılar iki gruba ayrılır; neşeli, övgü dolu şarkılar ve ağıtlardır. Şarkıların yanı sıra ilahilerde bu dönemde bestelenmektedir. Ur Nammu, Sulgi, Hammurabi gibi krallar için yazılmış ilahiler dini törenlerde vazgeçilmez parçasını oluşturmaktadır. (Kinney, 1954:39) göre, tapınaklarda sadece şarkı söylemeleri için kadın ve erkek şarkıcılar yetiştirilmiş ve bir koro kurulmuştur. Sümerce erkek müzisyen LÚ.NÁR olarak ifade edilirken müzisyen de neredeyse tüm uygarlıklarda nârum/nuârum olarak ifade edilmiştir.

Örneğin, lir çalan kişinin önderliğinde telli ve nefesli çalgılardan kurulu bir orkestra, kadın ve erkeklerden oluşan bir koroya eşlik etmiştir (Akt.Celasin,2002:3). Sümerler'de müzik, öncelikle dinsel törenlerde önemli bir

mistik güç taşırken İlyasoğlu'na (1996:4) göre aynı zamanda şarap ve aşk gibi dünyevi zevklerin de sesi durumundadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Sümerlere ait mitlerden yola çıkılarak tapınaklarda yapılan müzikler hakkında bilgiler elde edilmiştir. Kramer (2000:151-156)'e göre, bir Sümer mitinde, Tanrı Enki'nin veziri İsimud'un, Enki tapınağına övgüler dolusu şarkılar söylediği bilinmektedir. Vezir İsimud'un söylediği bu şarkılardan, hem tanrı Enki'ye ait tapınak hakkında bilgiler edinilirken hem de tapınakta gerçekleşen enstrümantal ve sesli, sözlü müzik hakkında bilgiler ortaya çıkmaktadır (Akt. Sönmez, 2008: 12).

Sümer müziğinin yapısına dair çok önemli veriler içeren gerek çalgılar gerekse de tasvirlerin neredeyse yarısı Ur kral mezarlığından çıkarılmıştır (Sünbül,2020:18). Kınal (1963:317)'e göre ilk müzik aleti Ur kral mezarlarında arkeolog sir L.Woolley tarafından bulunmuştur. İki arp, dört lirden başka kraliçe Şubad'ın mezarından bronz mandallarla gerilmiş bir arp çıkarılmıştır. sir L.Woolley'in büyük ölüm çukuru olarak isimlendirdiği mezardan da gümüş kaplamalı bir lir çıkarılmıştır. Bu müzik aletleri tahtadan yapıldığı ve kral ailesine ait olan müzik aletlerinin ise gümüşle kaplandığı anlaşılmaktadır. Bottero, (2005:58-60)'nun çalışmasında Sümerlerin Ur kenti kral ve kraliçe mezarlarında, kurban olarak sunulduğu düşünülen arp ve lir çalan müzisyen kadın iskeletlerine ve müzik aletlerine rastlanmıştır. sir L.Woolley'in büyük ölüm çukuru olarak isimlendirdiği bir Ur mezarında 6 asker ile askerlere eşlik eden 68 müzisyen kadın iskeletleri bulmuştur. Kurban edilen müzisyen kadınların boyunlarına arp ya da lirleri asılmış şekilde belli bir nizama göre cesetler yerleştirildikten sonra mezarların kapatıldığı anlaşılmaktadır (Akt. Sönmez, 2008: 13). Pennsylvania Üniversitesi ile British Museum'un ortaklaşa yaptıkları kazılar sırasında M.Ö.2800 yıllarına ait bir Sümer mezarında bir Sümer flütü (nay) bulunmuştur. M.Ö.5000 yıllarından itibaren kullanıldığı tahmin edilen bu flüt Philadelphia Üniversitesi müzesinde sergilenmektedir (Öztekin, 2007:1).

Sümer dönemindeki müzik kültürüne dair veriler genel olarak çivi yazılı belgelerden, arkeolojik buluntulardan ve tasvirlerden faydalanılarak ortaya çıkarılmıştır. Dinçol (2003) bu bilgilerin; çivi yazılı tabletler, çalgı kalıntıları, heykelcikler, mühürler, metalden, fildişinden veya pişmiş topraktan yapılmış boyalı kaplar, taş kabartmalar, duvar resimleri, pişmiş toprak veya taştan oyulmuş kabartma ve tasvirlerden elde edilen veriler olarak detaylandırmıştır. Ayrıca yazılı belgelerden çalgıların yapılmış olduğu madde (ahşap, maden) veya türü (üflemeli, vurmalı) dışında farklı teknik özelliklerine dair bilgiler alınamadığı da belirtilmiştir. Buna göre Sümerlerde kullanılan çalgılar incelendiğinde; kendinden sesli olan çalgılar diğer adıyla idiophoneların (sistrum, çıngırak/marakas, scraper, çalpara/zil, şakşak/ses sopaları), derili/vurmalı çalgılar diğer adıyla membranophoneların (davul, def, darbuka), üflemeli çalgılar diğer adıyla aerophoneların (flüt/ dikey flüt, çifte flüt/obua/çift kamışlı boru, kancalı kamış boru, düdük, boynuz, trompet, deniz kabuğu korno) telli çalgılar diğer adıyla chordophoneların (arp, lir, lavta, saz) kullanıldığı görülmektedir (Celasin,2002; İlyasoğlu, 1994; Mutlu, 2021; Sönmez, 2008; Sünbül, 2020; Yamaner, 2018; Oral,2011: Tan, 2011; Tekçam, 2017; Uçar,2019).

Sümerlerde üflemeli çalgıların dikey ve yatay olarak birçok çeşidi bulunmaktadır. Sümer üflemeli çalgılarının aralarında uzunlukları, perde sayıları, dilli olup olmamaları ve yapıldıkları malzeme gibi konularda birbirinden ayrıldıkları ve çalgılara verilen isimlerin de farklılaştığı anlaşılmaktadır. Sümerler döneminde kazılar sonucunda Ur kral mezarlarında kemikten, kamıştan, ağaçtan (ahşaptan), pişmiş topraktan, metalden yapılan flütler bulunmuştur. Bu flütler Dinçol (2003)'un belirttiği gibi Sümerler dönemine ait tarihi kanıtlar yoluyla günümüze gelmiştir. Konuya yönelik aşağıdaki görsel 1'de Ur kral mezarlarından çıkarılan pişmiş topraktan yapılan bir kil levha üzerinde flüt çalan maymun figürü örnek olarak verilmiştir.

Görsel 1: Ayakta duran bir figürün önünde oturur vaziyette flüt çalan bir maymun tasviri (Akt. Spycket, 1998:6).

Sümer uygarlığı döneminde gerek dinsel törenlerde gerekse dünyevi zevklerin ifadesinde kullanılan müziklerde özellikle çalgılara yükledikleri anlam ve verdikleri isimler dikkat çekicidir. Sümerler için verimliliği simgeleyen boğa başlı "algar" adını verdikleri lirler, "tig" ya da "tiggi" adını verdikleri yan ve düz çalınan flütler, "balag" adını verdikleri küçük davullar, "lilis" adını verdikleri ikili davullar ve "adapa" adını verdikleri tefler

kullanmışlardır. Geç Sümer döneminde "lut" (saz) müzik aletin de kullanıldığı görülmektedir. Dualar sırasında solo seslere ve koroya eşlik eden kamış kavallara "sem" ismi verilmiştir. Yapılan araştırmalara göre Ur kentindeki kral mezarları kazılarından elde edilen bulgulara göre, çalgıcılara "zammeru", vokal müzik yapanlara ise "nam" denilirken ilkel lirlerin kalın sesine "saggal", ince seslisine "zagsal" adını vermişlerdir (Say, 2003: 35).

Parrot (1961)'un, Assur isimli kitabında Sümer uygarlıkları döneminde Ningirsu tapınağının açılış törenini anlatan önemli iki tablette lir, flüt, çalpara ve davul gibi geleneksel müzik aletlerinin eşliğinde ilahi, kaside ve mezamirlerin okunduğu belirtilmektedir. Yapılan kazılar sonucunda da bu müzik aletlerini gösteren kabartmaları ve enstrümanların kendisi bulunmuştur (Kınal, 1963: 317). Gündüz (2016) ise Mezopotamya uygarlıklarının atası olan Sümerlerin müzik kültüründe yer alan önemli çalgılar arasında; büyük ebatlardaki lirler, ancak iki kişinin çalabildiği büyük davullar, trompet, sistrum, çeşitli idyofonlar ve zurna, çifte flütlerin, kamıştan kavallar ve yan çalınan flütlerin kullandığını belirtmiştir. Üflemeli çalgıların ve flütlerin kemik, ağaç (ahşap), kamış malzemelerden yapıldığı da anlaşılmaktadır. Harmankaya (2007)'nın aktarımında bu dönemdeki flütlerin, dinsel törenlerde özellikle ölen kişilerin mezarları başında müzik eşliğinde yapılan definlerinde, defin sonrası müzik eşliğinde verilen yemekli törenlerde, matem şarkılarının ve dans müziklerinin çalınmasında flütlerin kullanıldığı belirtilmiştir.

Sachs (1968: 72), diğer araştırmacılardan farklı olarak Sümerler döneminde flütlerin, tek kamış veya borudan oluştuğunu belirtmektedir. Flüt için; düz uzanan, uzun bir boruya ya da kamışa benzeyen flüte, doğrudan üflenmektedir. Tasvirli eserlerde ağızlık kısmı görülmemekle birlikte tutuş ve çalınış biçiminden de ağızlık veya dil kısmının olmadığı anlaşılmakta ve ayrıca yan değil düz bir biçimde, icracısı tarafından düşey şekilde tutularak çalındığını ifade etmiştir (Sünbül, 2020:38-40). Bu bağlamda Sachs (1968, 72) ve Galpin, (1955:8)'in çalışmasında yazılı belgelerden Sümerce flütün, GI (boru) determinatifi ile kullanıldığı ve TI.GI olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir (Akt.Sünbül 2020, 36-37). Kaçar (2022) ve Sayın (2018)'ın aktarımına göre GI Sümerce'de kamış anlamını da taşımaktadır. Galpin, (1955: 13)'e göre TI.GI adlı bu flütün adının geçtiği yazılı belgelerde tapınakta dini törenlerde ve neşeli şarkıların icrasına eşlik ettiği belirtilmektedir. MÖ 2700'lere ait Ur'da bulunan silindir bir mühür baskısının tasvirinde, flüt, lir, sistrum ve davulun bir dans sahnesine eşlik ettiği görülmektedir. Mühürdeki baskının üzerinde flüt çalan bir kişi görülmektedir. Flütün üzerinde birbirine eşit uzaklıkta üç tane delik bulunmaktadır (Akt.Sünbül 2020, 37). Sachs (1968, 72) ve Galpin, (1955:8)'in ifadesine göre Sümerce flüt için kullanılan başka bir isim de ''uzun boru/kamış'' anlamındaki GI.GÍD ifadesidir. Flüt için KA-GI ifadesinin de kullanımına rastlanmaktadır. Ağız (KA) ve kamış/boru (GI) sözcüklerinden oluşan bu çalgının saygın tapınak ritüellerine eşlik ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca ''büyük boru/kamış'' anlamında GI.DIM adlandırması da mevcuttur (Akt.Sünbül 2020, 36-37) Black ve arkadaşlarının (2000) yapmış olduğu araştırmaya göre de flüt icracısı için de E.HAŠÎ ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Akt.Sünbül 2020, 37).

TI.GI olarak adlandırılan bu flüte yönelik Galpin (1995:13)'in ifadesine göre, araştırmacılar tarafından flütün üzerindeki deliklerin sayısı ve seslerden yola çıkılarak bu flütün diatonik diziye sahip olduğu, ses genişliğinin ise iki oktava ulaştığı ileri sürülmektedir. Ele geçen bazı yazılı belgeler de bu duruma dayanak oluşturan ipuçları sunmaktadır. Bunlardan biri, Eridu'daki Enki tapınağında bulunan bir övgü şiiridir. MÖ 2200'e tarihlenen söz konusu yazılı belgede TI.GI flütü için IMIN.E (yedi nota) ifadesi geçmektedir. Bir diğer kanıtta MÖ 2000'e tarihlenen Ninab Tapınağına ait festival kaydında yer almaktadır (Akt. Sünbül,2020: 37)

Galpin, (1955: 16)'in ifadesinin devamında yazılı belgelerde Sümerce NÂ olarak adlandırılan kamıştan yapılan başka bir üflemeli çalgı daha tespit edildiğinden bahsetmektedir. Bu türdeki flütün, TI.GI ya da daha uzun formu olan GI.GÍD 'den sadece tutuş biçimi itibariyle farklılık gösterdiği, dudakların arasına yerleştirilerek ve dile değdirerek çalınmaktadır. Bilinen ilk örneği MÖ 2700'lerde Ur Kral Mezarlığından çıkarılan lapis lazuli taşından yapılan bir mühür baskısı üzerinde tasvirlenmiştir. Bu çalgının bakırdan yapılanı da mevcuttur. Na isimli bu flüt türünün hüzün veren bir sese sahip olduğunun düşünülmesi nedeniyle hüznü veya ağıtı simgeleyen işaretlerden GI.ÉR.RA ya da GI.IR.RA (ağıt flütü için "nabu"; ağlama flütü/düdüğü için "nabubu") isimleri bu flüt türü için kullanılmıştır. Galpin'in bahsettiği bu flütler yatay olarak icra edileni üç perdelidir. do-re-mi-fa#-sol ve la seslerini üç perde ile sağlanmaktadır. Bazı buluntularda do-re-mi-fa#-sol-la ve si notalarıyla yedi sesli ses skalasına sahip olduğu da belirtilmektedir. Bu üflemeli tapınak ayinlerinde icra edilmekteydi. MÖ 2000'lerde tanrı Enlil için düzenlenen bir ayinde çobanın bir ağlama flütünü (GI.ÉR) çaldığı yazılı kaynaklarda geçmektedir. Bir başka örnekte tanrıça Ištar'ın tanrı Tammuz'a hitaben söylediği bir ilahide ağıt düdüğü/flütü (GI.ÉR.RA)'nü kalbine benzettiği söylenilmektedir (Sünbül,2020: 39). Bir diğer örnekte de Çığ (2009:96), müzikle yakından ilgili olan Sümer kralı Šulgi'nin pek çok çalgıyı ustalıkla çaldığı fakat bu insanın ruhuna hüzün veren ölümü hatırlatan flüt çalgısını asla çalamayacağını belirten ifadeleri tespit edilmiştir

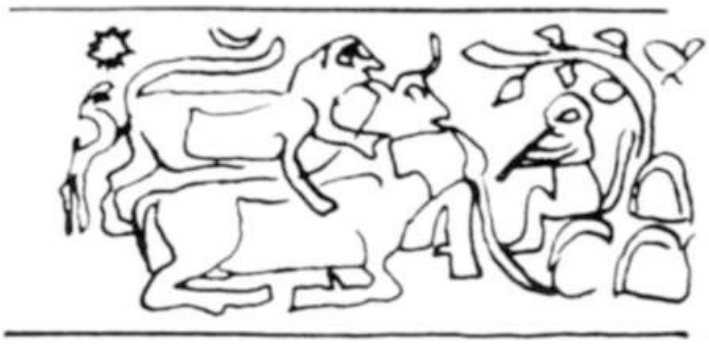

Görsel 2: Na isimli çalgının silindir mühür üzerindeki görünümü (Akt. Sünbül, 2020:284).

Sümer uygarlığında görülen, çifte flüt (çift flüt) olarak bilinen çalgı; çift borulu, iki boru uzunlukları birbiri ile aynı ya da farklı olabilen, iki ağızlıkla çalınan bir çalgıdır. Her iki boruda aynı anda ağıza alınarak ve iki el kullanılarak çalınır. Bu durum, bu iki boruya aynı anda üflendiğinde farklı iki sesin çalınmasına imkân sağlamıştır. Bugünkü obua çalgısının atası olduğu da söylenilmektedir. Flüt, tek kamış veya borudan oluşurken çifte flüt iki kamıştan oluşmaktadır (Sayın, 2018). Wooley, (1934, 259)'in çifte flüt ile ilgili ifadesine bakıldığında Ur Kral Mezarlığında MÖ 2800'lerde bulunmuş iki ince gümüş borudan oluşan çifte flüt, borulardaki incelik durumu incelendiğinde bataklık sazlarına benzetmeye çalıştıkları tahmin edilmekte ve bugün bir örneğinin Philadelphia Üniversitesi Müzesinde koruma altında olduğu anlaşılmaktadır (Sünbül,2020:40). Yazılı belgelerden üflemeli çalgı olduğu anlaşılan MALĪLU için tek kamışlı olduğu ve GI.GÍD olarak tanımlanan çalgının farklı bir adlandırması olduğu bilinmekle birlikte Galpin (1955), bu çalgının çift kamışlı ve dilli çalgı olduğunu ifade etmektedir. Galpin, müzikal özellikleri itibariyle obua ailesine dahil ettiği bu çalgı ile ikili flüt arasında güçlü bir benzerliğin olduğu sonucuna varmıştır. MÖ 720'ye tarihlenen Tanrıça Nana'ya ithaf edilmiş övgü içerikli bir ilahide MALĪLU adlı üflemeli bir çalgının, telli çalgılarla birlikte icra edildiği ifade edilmektedir (Akt. Sünbül, 2020:41). Yazılı belgelerden tapınak törenlerinde kullanıldığı anlaşılan çifte flütün ahşaptan (ağaç) yapılan formuna Sümerlerde GIŠ.HAR.HAR adı verilmektedir aynı zamanda bakır ve bronz malzemeden yapılan çifte flütler de bulunmaktadır (Sayın, 2018:32; Sünbül,2020:41) Philadelphia Üniversitesi Müzesinde bulunan çifte flüte (çifte obua) ait parçaların çizimi aşağıda verilmiştir.

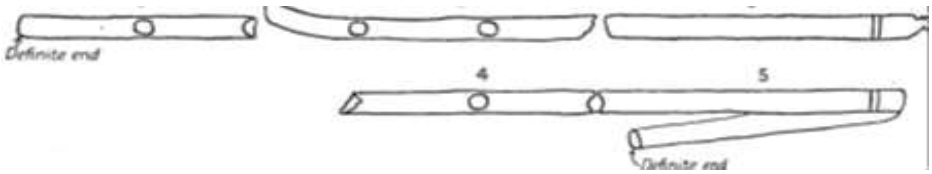

Görsel 3: Ur Kral Mezarlığında PG/333 numaralı mezarda bulunan çifte flüte (çifte obuaya) ait parçaların çizimi (Akt. Sünbül, 2020:284).

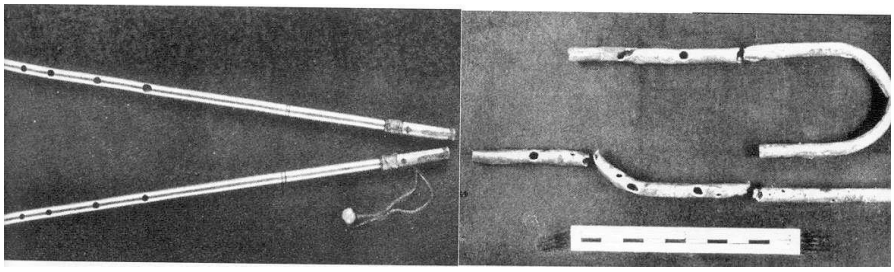

Görsel 4: Ur kral mezarlarında bulunan gümüş çifte flütler (Akt.Yamaner, 2018).

Akad Uygarlığında Flütün Yeri

Akkad olarak da bilinen Akad uygarlığı, ismini kral Sargon önderliğinde kurulan ve başkent sayılan Agade şehrinden almıştır. Mezopotamya'nın kuzeyine yerleşen, Sümer uygarlığından sonra gelen ilk devlettir. Tarihteki ilk merkezi imparatorluğu kuran ve ilk düzenli orduya sahip uygarlıktır. Sümer şehir devletlerini birleştirerek Mezopotamya'nın güneyini ve kuzeyini birleştirerek merkezi bir yöntem altında toplamışlardır. Mezopotamya'da yaklaşık iki yüz yıl hüküm süren bu imparatorluk, bölgenin siyasi yapısında ve yönetim anlayışında önemli değişimler meydana getirmiştir. Akad kralları Dudu ve Şu-Turul dönemlerindeki iç karışıklık, dış güçlerle savaş

ve doğal afetler nedeniyle bu imparatorluk çöküş sürecine girmiştir. Gutti kabilesinin başkent Agade'yi istila etmesi Akad imparatorluğunun otoritesini sarsan en önemli olaylardandır. Akadlar, Sami kökenli ilk krallıktır. Sümerceden sonra Akadca, Mezopotamya topraklarındaki bir diğer ortak dil olarak kabul edilmiştir dolayısıyla Sami dilini konuşurlar. Akkadlar çağı (2350-2150), Anadolu'nun Eski Bronz çağının geç evresine rastlamaktadır (Kınal, 1983; Yiğit, 2000: 13). Sami kavimlerinin anayurdu bilinmemekle birlikte Mezopotamya'ya dışarıdan gelen Akadlar, Sümerlerin kültürünü benimseyerek gelişimlerini sürdürmüşlerdir (Ören ve Ateş, 2024:227). Akad ordusu hüküm sürdüğü dönemin en güçlü ordu yapısına sahip devlet olmuştur. Kıymet (2019)'in yaptığı araştırmaya göre bu devletin en önemli hükümdarı şüphesiz ki Sargon'dur, Sargon'un oğulları Rimush ve Manishtushu ile torunu Naram-Sin diğer önemli Akad hükümdarlarıdır. Mezopotamya'nın verimli topraklarından yararlanarak tarım yapmış, farklı bölgelerle ticaret yaparak ekonomisini de güçlendirmiştir. Akadlar, bağımsız bir devlet ve egemen bir uygarlık olana dek birlikte yaşadığı topraklardaki Sümerlerin etkisinde kalmıştır. Sümer çivi yazısını benimseyerek kendi dillerine uyarlayan Akadlar, dini inançlarında da Sümerlerin inanç sistemini benimsemişlerdir. Sanat konusunda da Sümerlerin etkisinde kalarak bir kültürü sürdürmüşler ancak kendi stillerini de doğuran eserler bırakmışlardır. Özellikle Akad krallarının kabartma tasvirleri, zafer anıtları döneme damgasını vurmuştur. Heykeller, dikili taşlar (steller), vazolar, üzerindeki kraliyet yazıtları halen önemini korumaktadır. Stellere yazılan metinler daha sonraki dönemlerde tabletlere kaydedilmiştir (Kıymet, 2019).

Sümerler dönemindeki çok tanrılı sistem Akadalar döneminde de devam etmiştir ve tanrılara şarkılar, ilahiler söyleme ritüeli de sürmüştür. Sümer Aşk Tanrıçası İnanna (ninni olarak da bilinir); Akadlarda İştar'dır. Akadlarda başka bir tanrıça olan Ninatta, kaynaklarda Müzik tanrıçası olarak geçmektedir. Akad aşk tanrıçası İştar'ın Tammuz (Dumuzi, Duzu) için söylediği ilâhilere Ninatta, bir başka müzik tanrıçası olan Kulitta ile birlikte eşlik eder (Yaltırık, 2012:40). Bu literatürlerde şarkılar; neşeli, övgü dolu şarkılar ve ağıtlar olarak iki gruba ayrılır (Oral, 2011:31). Akadlarda krallar ve tanrıları temsil eden heykelcikler yapılır ve ritüel olarak bir şarkı söylenir. Kıymet (2019:35) çalışmasında, Hitit kültüründe tabletin 26 satırlık 2. sütununda ve 22 satırlık 3. sütununda Hurri tanrıları sıralanmaktadır ve tanrılara şarkılar söylenmektedir. 3. sütun 13. satırdan itibaren şarkı, Hitit krallarını anlatırken "bilge", ve "yeminli" olarak nitelemektedir. 18. ve 19. satırlarda ise ilk kez Akad krallarından bahsedilen şarkıya sıra gelir. Bu şarkıda önce Naram-Sin ve sonra bilge olarak ifade edilen Sargon anlatılmaktadır. Hurrice yazılmış Kumarbi şarkılarında Akad kralı Sargon, büyük oğlu Maništušu ve Šarkališarri'nin isimleri geçmektedir. Sümer müzikal öğelerin Akadlara uyarlandığı bir kültür hakimdir. Yazılı belgeler ve görsel sanat eserlerinde, müzik hem enstrümantal hem de vokalli şekildedir. Hem erkek hem kadın müzisyenler şarkılarını söylemekte çalgılarını çalmaktadırlar. Çivi yazılı metinlerde Akadca karşılığı "*bakkîtu"* olarak geçen UM.MA.ER.RA yani "ağıt yakan kadın" ifadesinin, sadece ağıt yakan kadınlardan oluşan bir grubun cenaze törenlerine eşlik ettikleri, tapınak törenlerinde ise çoban tanrısı Dumuzi kültüne ait ritüellerde yer almış oldukları ileri sürülmektedir (Sünbül,2020). Akad uygarlığında şarkı söyleyen müzisyenler arasında en dikkat çekenler; Akad kralı Sargon'un kızı Enheduanna ve Naram-Sin'in kızı Lipushiau'dur. Ur'da bulunan, kireçtaşından yapılmış bir disk üzerine betimlenen ve rahibe olarak tapınağa adandığı bilinen Enheduanna'dır. Kutsal evlilik seremonisi ile ilişkili "asila" şarkısını makamına uygun şekilde okuduğundan da bahsedilmektedir. Lipushiau'nun ,Nippur şehrindeki Ay tanrısının tapınağında "BALAG.DI" adlı enstrümanın icracısı olarak bulunduğu belirtilmektedir (Yamaner, 2018).

Akadların müziğe olan ilgileri çivi yazılı tabletlerden, arkeolojik buluntulardan ve ikonografik tasvirlerden de anlaşıldığı üzere; tanrılara söylenen şarkılarda, ilahilerde, tapınak törenlerinde, dini törenlerde, eğlence unsuru olarak imparatorluk içinde ve halk etkinlikleri şeklinde sürmeye devam etmiştir. Sümer uygarlığından gelen müziğin etkisi Akad müziğine de kullanılan çalgılara da yansımıştır. O nedenle kendinden ses çıkaran çalgılar, telli çalgılar, vurmalı çalgılar ve üflemeli çalgılar bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Çalgı yapımında kullanılan malzeme türü bu dönemde biraz daha zenginleşmiştir.

Dinçol (2006)'ün aktarımıyla, su kabağından, deniz kabuğundan, pişmiş topraktan yapılan çıngıraklara/marakas dair en erken kalıntılar Akad Döneminde Ur kral mezarlarında bulunan kalıntılarla tarihlendirilmektedir. Pişmiş toprak, kemik, ahşap veya bakır, bronz gibi metallerden yapılan scraperler/ksilefonlar, ahşap, topraktan, su kabağından ve metalden yapılan çalparalar/ziller bulunmaktadır. Akadca *nigkalagû* olarak ifade edilen bu ziller tanrı Enlil ve Nergal çiftini temsil ettiği ileri sürülmektedir. Telli çalgılardan lir Akadcada *sammû* olarak ifade edilir. Boğa biçimli Sümer lirlerinden farklı olarak Akad Krallığı Döneminde ses kutusu dört köşe bir kutu biçiminde olan ve kavisli yan kollara sahip yeni bir lir türü ortaya çıkmıştır. Akadca *inu* anlamına gelen bir telli çalgı olan lavtaya yönelik ilk görsel belgeler, bu uygarlık dönemine aittir. Vurmalı çalgılardan deriden yapılan davullar, def (tef), zilli def/tef, bendir, darbuka da bu dönemde kullanılan çalgılardandır. Bu vurmalı çalgılar Akadca LILIS, ME.ZÉ, SU.GU.GAL, ÚB, Á.LÁ, BALAG, ŠEM/ŠEM, TI.GI olarak ifade edilir. Bunlardan TI.GI' nin aynı zamanda üflemeli çalgıyı; BALAG ve Á.LÁ'nın ise hem telli hem de vurmalı çalgıları ifade etmek için kullanıldığı belirlenmiştir. Bunların dışında Akadca *kiskilātu* adı verilen şakşak/ses sopaları kullanılmaktadır. Tüm bu çalgıların silindir mühürlere, kabartmalara, kaplara işlendiği görülmektedir. Örneğin, Cheng (2009, 19), Akad dönemine ait taştan yapılmış silindir bir mühürün (BM.102417) üzerinde, oturan bir figür olduğundan ve bu figürün uzun dikey bir flüt çalarken betimlendiğini belirtmektedir (Akt. Sünbül,2020: 79). Flütlerin kemik, ağaç (ahşap), kamış malzemelerden yapıldığı

bilinmektedir. Çivi yazılı belgelerde Akadca "*qanû*" ifadesinin üflemeli çalgıları temsil ettiği düşünülmektedir (Yamaner,2018:30).

Araştırmaya konu olan flüt çalgısı Akadcaya *"tigû"* adıyla geçmiştir. Black (2000)'e göre Sümercede flütün, GI (boru) determinatifi kullanılmaktadır. Akadlarda *"tigû"* olarak geçen bu terim, yalnızca flütü değil aynı zamanda hem vurmalı hem de üflemeli çalgı için de kullanılmaktadır. Bir başka araştırmada Akadcada üflemeli çalgı için boru ya da kamış anlamında *qanu* ifadesi kullanılmaktadır (Akt. Sünbül,2020 79). Dinçol (2003) ve Sayın (2018) ise, uzun kamış anlamının Akadlılarca *ebbubu* (*embubu*) olarak nitelendirildiğini Sümerce NA olarak tespit edilen üflemeli çalgının da Akadca *nabu* olarak adlandırıldığını, Akadca *ebbūbu* olarak belirlenen bu flütün müzikal açıdan tek bir kamıştan (borudan) oluşması, üflenen havanın doğrudan dudaklardan kamışa üflenmesi ve bir ağız parçasına sahip olmaması özelliğine sahip olduğunu ifade etmektedir.

Sümerce GI.DI (ses çıkaran kamış) ve Akadca *sassannu, imbubu (malilu), sul-pu* terimlerin çifte flüt adlı çalgının isimleri olabileceğine dair araştırmalar mevcuttur. Çifte flütlerin iki borusunun genellikle aynı uzunlukta olduğu, sert ve gür sese sahip bir müzik aleti olduğu Sümer döneminden de bilinmektedir. Tek bir kamıştan oluşmasıyla hava direkt olarak dudaklardan kamışa üflenmektedir. Günümüzdeki obua çalgısıyla da eşleştirilmektedir. Akadca "*ebbūbu"* veya *"halhallatu"* olarak geçen çifte flütün "*Ersemma"* adı verilen özel ayinlerin yanı sıra günah çıkarma ayinlerinde de icra edildiği bilinmektedir (Yamaner, 2018: 30). Akadca *halilu* veya *halālu* ifadesi, Chicago Assyrian Dictionary'de GI.GÍD yani kamış düdük veya flüt ifadesine karşılık olarak kullanılmıştır. Sachs (1968), *hālilu* ifadesinin Akadca 'çift' anlamını da içermesinden hareketle ikili flüt veya çifte obua olduğunu ifade etmektedir. Yazılı belgelerde tapınak ritüellerinde kullanıldığı bilinen bu çalgı hem Sümerce hem Akadca belgelerde metal determinatifi ile birlikte kullanılmaktadır ki Philadelphia Üniversitesi Müzesi'ndeki gümüşten yapılmış çifte flüt/obua, bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bakır, bronz ve bazen de gümüşten yapılan bu çalgının ahşaptan yapılan formu, GIŠ.HAR.HAR olarak adlandırılmaktadır (Akt. Sünbül, 2020: 40). Yazılı belgelerde Akadcada *imbubu/malilu* olarak adlandırılan tek kamışlı bu flütün Galpin (1955) tarafından, çift kamışlı ve dilli halinin bir obua ile bağlantısı olduğunu ileri sürer (Akt. Sünbül, 2020:41).

Görsel 5: Akad dönemine ait flüt çalan figürün pişmiş topraktan yapılan bir mühür çizimi görünümü

Sonuç

Mezopotamya, pek çok kavmi içinde barındıran çoklu kültürel yapıya sahip geniş bir bölgeyi ifade eder. Bu topraklarda gelişen müzik kültürü insanlığın varoluşundan bu yana insanın ruhsal durumlarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Arkeolojik kalıntılar incelendiğinde müziğin çoğunlukla dinsel ritüellerde ve günlük yaşam içinde yapılan etkinliklerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Törenlerde, eğlencede, kült uygulamalarında söylemek ve çalmak şekliyle farklı müzikli ritüellerin yapıldığı görülmektedir. Tüm bu ritüeller içerisinde kullanılan müziğin seslendirilmesinde araç olarak çalgılar ve bu çalgılardan biri olan flüt, Mezopotamya bölgesinde önemli yere sahiptir. Mezopotamya medeniyetlerinde farklı türde flütlerin kullanıldığı araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Bu flütlerin Sümer ve Akad uygarlıklarındaki yerini ortaya koyan sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Sümer uygarlığında kullanılan flütler; kemikten, ağaçtan, kamıştan, bakır, bronz, gümüş gibi metallerden yapılmıştır. Flütlerin birbirine eşit uzaklıkta deliklerden oluştuğu bilinmektedir. Delik sayısı yapılan flütle göre değişmektedir. Flütle ait görseller özellikle silindir mühürlerin de, lapis lazuli taşından yapılan mühürleri de dikkati çeker. Sümerlerde flütler genellikle tek kamış ya da borular oluşur ve düz uzanan bu boruya üflenerek ses üretilir. Sümerlerde flütleri ifade eden çeşitli isimler verilmiştir. Sümerce flüt, GI (boru) determinatifi ile TI.GI olarak adlandırılmıştır. TI.GI olarak bilinen flütlerin diatonik diziye sahip olduğu, ses genişliğinin de 2 oktav olduğu

ortaya çıkmıştır. TI.GI adlı flütler tapınaklardaki ritüellerde, dini törenlerde, festivallerde, şiir okunma sırasında ve neşeli şarkıların icrasında kullanılır. Verimliliği simgeleyen "tig" ya da "tiggi" isimli yan ve düz çalınan flütler mevcuttur. Flütlerin adlandırılmasında; boru/kamış anlamına gelen GI.GÍD, ağız ve boru/kamış anlamına gelen KA.GI, büyük bir boru/kamış anlamına gelen GI.DIM gibi determinatifler kullanılmıştır. KA.GI adlı flütler tapınak ritüellerinde kullanılmaktadır. Hüznü ve ağıtı simgeleyen NA isimli flüt için GI.ÉR.RA ya da GI.IR.RA determinatifi verilmiştir. NA isimli flütler dile değdirerek çalınır. Bu flütler hüzün veren bir sese sahip olduğu için ağıtlarda, ayinler sırasında kullanılmıştır. Ayrıca bu Na isimli flütler kendi içinde ağıt için "nabu", ağlama flütü için "nabubu" gibi isimlerle bilinmektedir. Ağlama flütü ve ağıt flütü tanrılar için düzenlenen törenlerde sıklıkla kullanılmıştır. MALĪLU adlı tek kamışlı flütler GI.GÍD olarak tanımlanır ve tanrıça Nana'ya ithaf edilen övgü içerikli ilahilerde kullanılmıştır. Sümerlerde görülen bir diğer flüt çeşidi de çifte flüt/çift flütlerdir. Bu flütlerin ağaçtan yapılanlarına GIŠ.HAR.HAR ismi verilmiştir. Çifte flütler, 2 boruludur, 2 borunun uzunluğu birbirinden farklı ya da aynı olabilmektedir. 2 ağızlıkla çalınır. Genellikle flütler tek kamış ya da tek borudan oluşurken, çifte flütler 2 kamış ya da 2 borudan oluşur.

Akad Döneminde müzik ile ilgili belgeler ve veriler incelendiğinde kültürel ve sosyal bağlamda Sümer etkisinin görüldüğü tespit edilmiştir. Bu anlamda müzikte de Sümer müzikal öğelerin Akadlarda da sürdüğü ya da uyarlandığı bir kültür hâkim olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Tanrılara söylenen şarkılarda, ilahilerde, tapınak törenlerinde, dini törenlerde, eğlence unsuru olarak imparatorluk içinde ve halk etkinliklerinde müziğin kullanımı devam etmiştir. Krallarının kabartma tasvirleri, zafer anıtları, heykeller, dikili taşlar (steller) ve vazolar üzerindeki kraliyet yazıtlar bu dönemi önemli gelişimlerindendir. Flüt Akadlılarca *"tigû"* adıyla ifade edilmiştir. Boru ya da kamış anlamına gelen "qanu" ve uzun kamış anlamında "ebbubu/embubu" ifadeleri de kullanılmaktadır. Ebbubu adlı flütler tek kamıştan (borudan) oluşur. Hava, dudak yoluyla doğrudan kamışa üflenir. Bu flütlerde bir ağız parçası yoktur. "halilu/ halālu", kamış düdük ya da flüt anlamına gelmektedir. "halilu/ halālu", Akadca da "çift" anlamına da gelmektedir. İkili flüt, çift flüt, çifte flüt olarak da yorumlanmaktadır. "halilu/ halālu" nun ahşaptan yapılanları GIŠ.HAR.HAR şeklinde determinatiflendirilir. Bu çalgının gümüş, bakır ve bronzdan yapılanları da mevcuttur. Hüzün veren sese sahip olan flütler Akadlarda "nabu" olarak adlandırılmıştır. Sassannu, imbubu/malilu, sul-pu, halhallatu gibi isimler çifte flütü temsil eden ifadelerdir. Belirtilen bu çifte flütler Sümerler dönemindeki aynı özelliklere sahiptir. Bu çifte flütlerin özel ayinlerde ve günah çıkarma ayinlerinde kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Akadlılarda imbubu olarak adlandırılan çifte flütler kamıştan yapılmış olup GI.GÍD determinatifi ile bilinmektedir. Akad flütlerinin genel olarak taştan yapılan silindir mühürlerin, kabartma tasvirlerin, yazıtların, heykel ya da heykelciklerin, vazo ve değişik kapların üzerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Kaynaklar

Altuncu, Abdullah. "Sümerlerde tanrı anlayışı ve tanrılar panteonu", Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (7) (2014): 118-142.

Apaydın, İsababayeva Ayna. "Antik edebî ve felsefi kaynaklarda aulos ve syrin ve tercüme problemleri", Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER), 2(2) (2015): 53-72.

Aydın, Aytunç. Türkiye'de dilsiz kaval için yapılmış metodolojik çalışmalar üzerine bir inceleme, (Yüksek Lisans Tezi), Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2015.

Baldan, Ozan. Antik Sümer medeniyetinden 21. yy. Şanlıurfa'sına Mezopotamya'da müziğin kökleri. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, *5*(2) (2019): 58-65.

Bulut, Seyhan. Tarihsel süreçte flütün gelişimi ve ileri flüt tekniklerinin günümüz Türk bestecileri tarafından kullanımı üzerine bir inceleme, Kesit Akademi Dergisi, 3 (10) (2017): 127-150.

Celasin, Cenk. Hıristiyanlık öncesi Anadolu medeniyetlerinde müzik aletleri, **(**Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Çığ, Muazzez İlmiye. "Ortadoğu Uygarlık Mirası-2", İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.

Dik, Ceren. Flüt çalgısının gelişim sürecinin incelenmesi, Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(6) (2016): 323-338.

Dinçol, Belkıs. "Eski ön Asya ve Mısır'da müzik", İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003.

Günbayı, İlhan. Action research asamixed methods research: definition, philosophy, types, process, political and ethical issues and pros and cons., Journal of Mixed Methods Studies, 2 (2020): 16-25.

Günbayı, İlhan ve Sorm, Sath. "social paradigms in guiding management social development and social research", Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2020.

Gündüz, Şehnaz. Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecinde klarnetin konumu, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2016.

Halilov, Valeri. Musigi incesenetin geniş növüdür, Sanatkar Elmi Pedagoji ve Metodika Dergisi, 2 (405) (2009).

Harmankaya, Savaş. Türkiye ilk Tunç Çağı araştırmaları üzerine bir değerlendirme, İstanbul: TASK Vakfı Yayınları, 2002.

Hooke, Samuel Henry. Ortadoğu mitolojisi, çev: Alaeddin Şenel, Ankara: Mge Kitabevi, 2002.

İlyasoğlu, Evin. Zaman içinde müzik, başlangıcından günümüze müziğin evrimi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1996.
Kaçar, Abdulgani. Eski Mezopotamya mitolojisinde kamış/sazlık ve kamışın dinsel-büyüsel ritüellerde kullanımı. Uluslararası Eskiçağ Araştırmaları Dergisi, 2 (2022): 539-555.
Kara, Z. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde lisans düzeyinde verilen flüt eğitiminin karşılaştırılması, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
Karaağaç, Burak. Arkeolojik çağlarda Anadolu'da müzik. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1) (2018): 285-298.
Karşal, Ece. Flütün tarihsel gelişimi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1999.
Kerimov, Rauf. Çalgıların sınıflandırma sistemleri ve bir model önerisi, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2012.
Kınal, Firuzan. Andre Parrot – Assur, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 1 (1963): 311-18.
Kınal, Firuzan. Eski Mezopotamya tarihi, Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983.
Kıymet, Kurtuluş. Hitit metinlerinde Akad Çağı ile ilgili kayıtlar, Tarih Araştırmaları Dergisi, 38 (2019): 1-66.
Memiş, Ekrem. Eskiçağda Mezopotamya, Bursa: Ekin Kitabevi Yayını, 2007.
Mutlu, Akkuş Suzan. Eski Mezopotamya ve Anadolu'da davul çalma geleneği: Sümer ve Hitit örneği, Akademik MATBUAT Dergisi, 5 (1) (2021): 25-42.
Nacakçı, Zeki. İnsan-kültür-müzik, müzik kültürü. Nacakçı ve Canbay. (Editörler), Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2015.
Özgül, Oktay. Sümer sosyal hayatında eğitimin yeri ve önemi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2) (2011): 401-414.
Oral, Mehmet Ulaş. (2011). Ön – Asya topraklarında dinler tarihi ve müzik, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
Say, Ahmet. Müzik tarihi, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2003.
Sayın, Meral. Neolitik çağdan Hititlere Anadolu'da müzik ve enstrümanlar, Akademisyen Kitabevi, 2018.
Selanik, Cavidan. Müzik sanatının tarihsel serüveni, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1996.
Sönmez, Devrim. Antik dönemde Anadolu'da müzik ve müzik aletleri, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
Sünbül, Nazan. Eski Mezopotamya'da müzik (Sümer, Akad, Babil ve Asur), (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
Spycket, Agnes. Le carnaval des animaux": on some musician monkeys from the ancient near east Iraq ,60 (1998): 1-10.
Şenel, Alaeddin. Kemirgenlerden sömürgenlere insanlık tarihi. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık, 2009.
Şimşek, Fitnat. Paleolitik dönemde insan türleri, Uluslararası Amisos Dergisi. 2 (2017): 66–85.
Tan, Ali. Ney açkısının tarih ve teknik gelişimi, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2011).
Tekçam, Gözde. Eski Mısır uygarlığında müzik ve müzik enstrümanları. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2017): 155-170.
Uçar, Sinan. Erken dönem aerofonlarda polygenesis referansları: okarina örneğinden hareketle çömlekten yapılmış çalgılarda çoklu köken incelemesi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019).
Yaltırık, Hüseyin. Türkülerde "ninni" ve Sümer izleri. Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi, (2) (2012): 37-62.
Yamaner, Mert. Eski Mezopotamya ve Anadolu'da müzik (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2018).
Yapalı, Yunus. Ülkemizde flüt ve flüt eğitimi alanlarında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi (1987-2014) (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (2015).
Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.
Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
Yiğit, Turgut. Akkadlar devrinde Anadolu'nun siyasal yapısı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 40 (3-4) (2000): 13-28.
Yücel, Çağatay. Müziğin kökenine yönelik arkeolojik bir değerlendirme, Lokman Hekim Dergisi, 11 (*1* (2021)*: 16-29.*
Ören, Hacı ve Ateş, Aysel. Eskiçağ tarihi ve uygarlıkları, bölüm 11: tarihin bilinen ilk imparatorluğu: Akkadlar. Editör: Güngör Karauğuz. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2024.

THE PLACE OF THE FLUTE IN MESOPOTAMIAN CIVILIZATIONS

Hazan KURTASLAN

ABSTRACT

The concept of Mesopotamian music culture encompasses a significantly broader scope than a mere geographical region, as it encompasses the cultural values of numerous tribal groups. The earliest evidence of musical activity in Mesopotamia has been traced to wall reliefs, tablets, royal tombs, written documents, and various reliefs from the Sumerian and Akkadian civilisations. The images of musical instruments engraved on the tombs are historically important clues in terms of music, the use of instruments and musicians. This study investigates the development and use of the flute instrument in the context of Mesopotamian music culture, with a particular focus on the Sumerian and Akkadian civilisations. Through a comprehensive review of written and visual sources, this study sheds light on the role of the flute in these ancient societies. The present study adopted a literature review approach, one of the systematic review designs among qualitative research methods, for data collection and analysis. The analysis of the data obtained from the research revealed that in the Sumerian civilisation, flutes were given names such as tı.gı, gı.gíd ka.gı, na, malīl, gıš.har.har tig, tiggi, nabu, nabubu. In addition, it was observed that flutes were crafted from materials such as bone, wood, reed, copper, bronze and silver. In the Akkadian civilisation, flutes with names such as tigû, qanu, ebbubu, halilu, gıš.har.har, nabu, sassannu, imbubu, sul-pu, halhallatu, gı.gíd, and flutes made of bone, wood, reed and metal were found. It was also observed that these instruments were used in religious ceremonies, rituals in daily life and as an element of entertainment in both civilizations.

Keywords: Civilization, Mesopotamia, flute, Sumerians, Accad